అద్దెన ఆత్మహత్య

అవసరాల రామకృష్ణారావు

కాలేజ్ కమిటీ సెక్రటరీ నుంచి వచ్చిన ఎపాయింట్ మెంట్ ఆర్డరు చూస్తే వెంకటేశ్వరరావు ఉత్సాహం సగం చచ్చిపోయింది. అతను అనుకున్నట్టు ఉద్యోగం టౌనులో కాదు—అక్కడికి పది మైళ్ళ దూరంలో ఉన్న ఒక పల్లెటూళ్ళో. వాళ్ళ మేనేజిమెంటు కిందే ఉన్న మరో కొత్త కాలేజీట అది. ఇంటికి రాగానే రంగ పై ఎడ్రసు చూసీ, మొగుడి మొహం చూసీ అర్థం చేసుకోలేక మరింత ఉక్కిరి బిక్కిరి అయింది. రావు జరిగింది చెపుతూ అన్నాడు:

'మనం ఈ మారుమూల పల్లెటూళ్లో ఉండలేక దీనికి ఎప్లై చేశాం. పట్నం ఏమోనని ఆశ పడ్డాను. ఇంతా చేస్తే మళ్ళీ ఇలాంటి దిక్కుమాలిన ఊరేనా? వద్దని రాసేస్తాను'

'తొందర పడకండి. అంత మరీ పల్లెటూరు అయితే అందరు స్టూడెంట్సూ లెక్చెరర్సూ అక్కడలా ఉండగలరు? ఒకవేళ టౌన్ నుంచి కాలేజీ బస్ ఏర్పాటు ఏదైనా ఉందేమో...'

'నోర్ముయ్. నిన్నెవరూ అడగలేదు. అడదాంతో ఆలోచిస్తే అఘోరించినట్టే' అన్నాడు రావు అకోపాన్నంతా భార్యమీద చూపిస్తూ. అలాంటి కోపం అతని కళ్ళలోంచి వస్తుందో, నోటిలోంచి వస్తుందో, లోపల్నుంచి వస్తుందో రంగకి బాగా అనుభవమే గదిలోకి వెళ్ళి ఓ పచ్చ నోటు పట్టుకొచ్చింది. పొద్దుట మనియార్డరొచ్చింది. 'నాన్న పంపేడు, దీపావళికి మనం వెళ్ళలేదుగా, బట్టలు కుట్టించుకోమన్నాడు.'

'అయనంతలా ప్రాధేయ పడతాడు కాబట్టి పుచ్చుకోవలసి వచ్చింది. లేకపోతే నీ సొమ్ము అందుకోడానికి నాకేంఖర్మ? అలా బల్లమీద పెట్టి లోపలికి వెళ్ళు, మా ఫ్రండ్సు వచ్చే వేళయింది.' అన్నాడు రావు అటు తిరిగి. రంగ నోటక్కడ ఉంచి లోపలికి వెళ్ళిపోయింది. రంగా వాళ్ళ నాన్న అంటూంటాడు 'ఆత్మాభిమానులమని తమంతతాము అనుకునే కొందరు మొగవాళ్ళు అత్తగారివైపు పూచికపుల్ల పుచ్చుకోరు. మంచిదే. కాని పుట్టింటినుంచి ఏమీ తేలేదని భార్యలను సాధించని క్షణం ఉండదు... ఇలాంటి వాళ్ళం

దరికన్నా మా అల్లుడు కాస్తనయమే.'

ఆ మాట జ్ఞాపకంవచ్చి రంగకి నవ్వొచ్చింది. ఆ చప్పుడు వినబడి రావు లోపలికొచ్చాడు.

'ఎందుకా నవ్వు?'

రంగ తలెత్తి మొగుణ్ణి చూసింది. ఆ మొహం చూడగానే మరింతగా నవ్వింది. ఇంతలో ఎవరో వచ్చి అతన్ని పిలిచారు.

'సంసారికి అంత విరగపాటు పనికిరాదు. కాస్త అణచుకో' అతను వీధిలోకి వెడుతూండగా ఆమె పైట చెంగు నోట్లో దోపుకుంది. తలుపులు మూసి ఉన్న ఒక గదిలో కూచుని ఇలా అనుభూతుల్ని అణుచుకోవలసిన అవసరం తన కేముంది? కాపురానికి వచ్చిన కొత్తలో రంగని ఈ ప్రశ్న చాలా బాధించింది.

మొట్టమొదటి రోజుల్లో ఒకసారి వెంకటేశ్వర్రావూ అతని క్లాసుమేట్సూ వీధిలో డ్రాయింగ్ రూంలో కూచుని ఏదో మాటాడుకుంటున్నారు. రంగ కాఫీ టిఫినూ తెచ్చి అక్కడ బల్లమీద పెట్టింది. ఎవరైనా పలకరిస్తారేమో, భర్త తన్ని ఎవరికైనా పరిచయం చేస్తాడేమో అని అయిదు నిమిషాలు అక్కడ ఆగి చూసిందికూడా. నిరాశతో లోపలికి వెళ్ళిపోయింది. వాళ్ళని వెళ్ళనిచ్చి రావు చరచరా లోపలికి వచ్చాడు.

'నీకేమైనా మతుందా పోయిందా?'

'అదే నేను మిమ్మల్ని అడగదల్చుకున్నాను. అలా నేను నిలబడిపోతే, వాళ్ళందరూ నన్ను గుచ్చిగుచ్చి చూస్తుంటే, కూర్చోమనైనా అనరేం, నన్ను వాళ్ళకు యింట్రొడ్యూస్ చెయ్యరేం?'

'పరాయి మొగాళ్ళ పరిచయానికి ఎగబడే నీకు బుద్ధి లేకపోతే పోయింది, అలా ఎంకరేజ్ చెయ్యలేదేమని నన్ను తప్పుపడుతున్నావా? గృహిణికి ఉండవలసిన ఆ మాత్రం సిగ్గూ లజ్జా కూడా వదిలేశావా? ఇంట్లో ఇద్దరు నౌకరీ వెధవలుండగా అసలు నలుగురు మొగాళ్ళ మధ్యకి వచ్చే అవసరమేం కలిగిందంట నీకు?'

మలినమైన హృదయంతో వికారమైన మొహంతో రంగ తలెత్తింది.

'చూడూ, ఇలాంటి వేషాలేం నాకు నచ్చవు. ఇంకేమీ అడక్కు. చెప్పించుకోకు – తెలిసిందా?'

తాత్కాలికంగా నోరు అవునన్నా కాదు కాదని మనసు రొదచేసింది. ఎత్తుగా, తెల్లగా, ఒళ్ళుగా ఉన్న తన మొగుడునుంచి కొన్ని వందల ఏళ్ళ క్రిందటి భావాలు ఆమె ఆమోదించలేకపోయింది.

'అలా ఇద్దరం కలసి చల్లగాలిలో కొంత దూరం నడిచివద్దామా?' అంది ఒకనాడు సాయంకాలం భర్త యింటికిరాగానే. చూస్తుండగా అతని కనుబొమలు ముడిపడిపోయాయి.

'ఏం, మనం యిలా చల్లగా

సంసారం చెయ్యడం నీ కిష్టంలేదా?' ఎదురుచూడని ఈ జవాబుకి రంగ గిలగిల్లాడి పోయింది.

'ఇందులో తప్పేముందండీ, నేను మీతో వస్తానన్నానుగాని మరెవరితోనైనా ...' అంటూ నాలిక కరుచుకుంది.

'పోనీ నీ కంత సరదాగా ఉంటే అలాగే చెయ్యకూడదమ్మా ?'

అయినా రంగ ఊరుకోదలుచుకో లేదు.

'మొగుడూ పెళ్ళాం అన్నతర్వాత సరదాలే ఉండవుటండీ ?'

'అవి కథల్లో, సినిమాల్లో. సంసారాల్లో మాత్రం కాదు.'

'మరి చెయ్యీ చెయ్యీ పట్టుకుని చిలకా గోరింకల్లా తిరుగుతున్న ఈ అశేష జనానికి ఈ మాత్రం జ్ఞానం లేదంటారా ?'

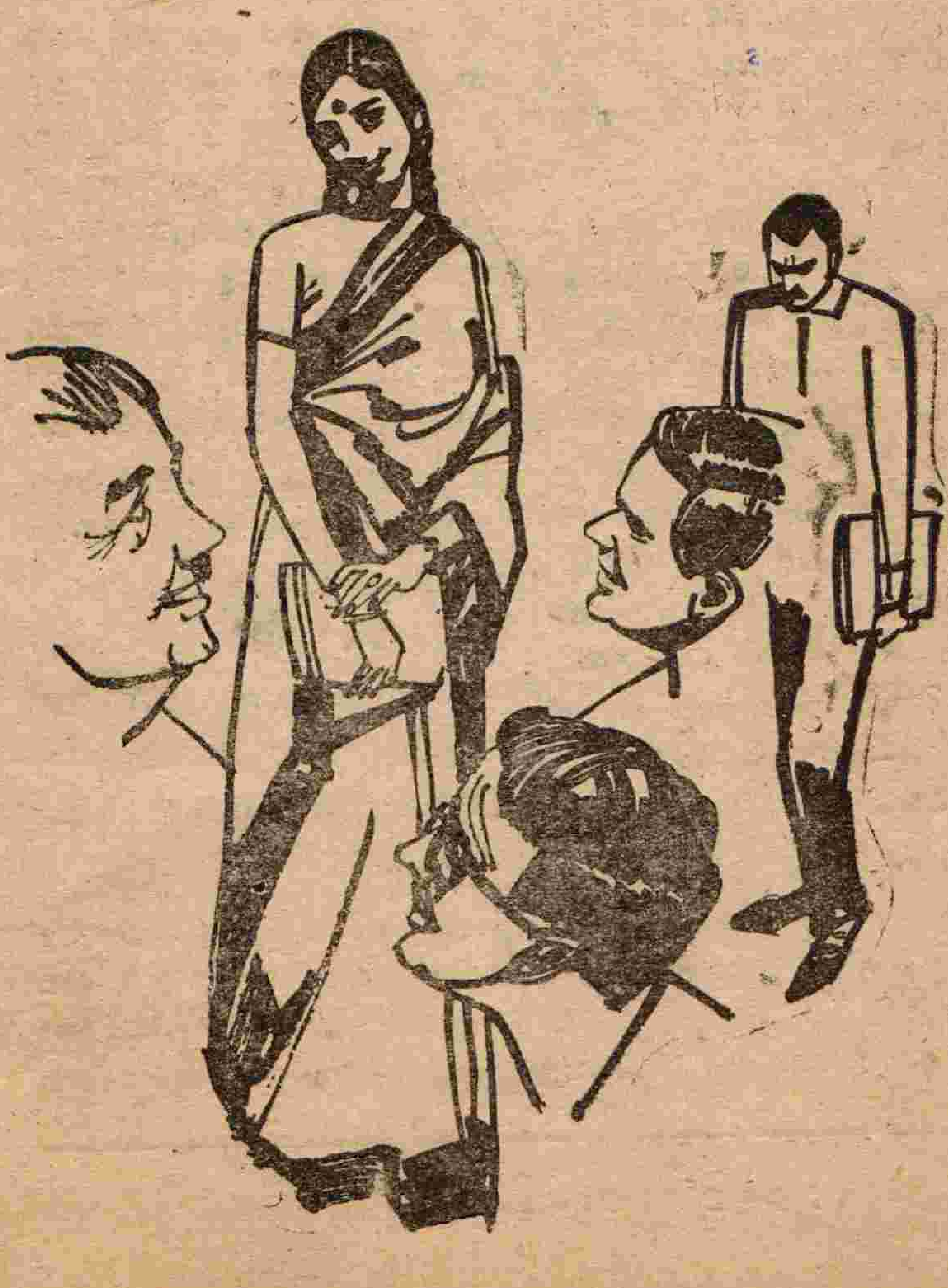

'ఒకళ్ళసంగతి నాకు అనవసరం. వెధవ్వేషాలేసి లోకం ఎలా తగలడిపోతోందో యింట్లో కూచున్న ఆడకూతుళ్ళకేం తెలుస్తుంది.'

'అందుకనే కాస్త మీరు కూడా నాలుగు వీధులూ చూపెడితే...'

రంగ వీపు చుర్రుమంది.

'ఇలాంటి బుర్ర తిరుగుడు కబుర్లు యిప్పుడు చెబితే చెప్పేవ్ మరెప్పుడూ చెప్పకు...'

రంగ భర్తతో మరెప్పుడూ అలా చెప్పలేదు. కాని పక్కింటి శంకరీబాయి ముందు దుఃఖమంతా వెళ్ళగక్కుకుంది. ఆమె ఫకాలుమని నవ్వింది.

'మళ్ళీ పెద్ద వ్యాపారస్థుడి కూతురినంటావ్, ఆ మాత్రం వ్యవహార జ్ఞానమైనా ఒంటబట్ట లేదుటే అమ్మాయ్, నీకూ? పొద్దున పదింటికి వెడితే మళ్ళీ అయిదింటికిగాని యిళ్ళు చేరుకోరు మొగాళ్ళు. వాళ్ళతోనే ప్రపంచం అనుకుంటే మనకెలా కుదురుతుందీ? వాళ్ళున్న కాస్సేపూ మాటకి మాటా అని కోపం తెప్పించడం ఏం గడుసుతనం? ఇక వాళ్ళు యిల్లు దాటేక అన్నావా—వాళ్ళ ఏడుపు వాళ్ళదే, మన ఏడుపు మనదే.'

'అంటే?' అంది రంగ భయం భయంగా. పక్కింటి ఆవిడ మళ్ళీ అర్థయుక్తంగా నవ్వింది. ఆ నవ్వులో ఏదో అపస్వరం లేచింది రంగకి. ఇంక అక్కడ ఉండబుద్ధి పుట్టలేదు.

అయితే ఆమె హితోపదేశం ఊరికే పోలేదు. పొత్తిగా తన ప్రపంచం తనదే అనుకోకపోయినా రంగ తెలివి కలిగి ప్రవర్తించడం మరిగింది. నిజం చెప్పి బతకడం కన్న చిన్న చిన్న అబద్ధాలు చేర్చడమే హాయి అని గ్రహించింది. దూరమైపోతాడేమో అని బెంగపెట్టుకున్న భర్తను మరింత దగ్గరగా తిప్పుకోడం నేర్చుకుంది. లేకపోతే పాతకాలపు బూజుల్ని పటుంకట్టి భద్రపరచే తన భర్త పల్లెటూరి కాపురం తను వద్దని పట్టుపడితే మాత్రం వినేవాడేనా? 'ఈ పరాయి పల్లెటూళ్ళో మనవైపు మంత్రాలు వచ్చిన ఒక్క బ్రాహ్మణుడైనా కనపడ్డు. పూజా, వ్రతకల్పమూ చెప్పే వాళ్ళులేక ఆ మధ్య మంగళగౌరీ వ్రతమూ చెయ్యలేకపోయాను. వీర్రాఘవుడికి దీపం పెట్టుకుందామనుకున్నాను. అదీ కుదిరిందికాదు. మొన్నటికి మొన్న కార్తీక సోమవారం పూజా యిలాగే చేజేతులా చెడింది. భాష తెలియని ఈ దిక్కుమాలిన ఊళ్ళో ఏ నోమూ నాకు కుదరదు. పుణ్యమూ, పురుషార్థమూ కలసివచ్చే మరో చోటికి నన్ను తీసికెళదామని యీయనకి తోచా తోచదు...'

ఈ మాట భర్త చెవిని పడ్డానికి వీలుగా మరికాస్త గట్టిగానే అంది రంగ. పట్నవాసమనేది పతివ్రతా ధర్మానికి ఏమంత వ్యతిరేకంగా

తోచలేదు. వెంకటేశ్వర్రావుకి వెంటనే అప్లై చేశాడు.

2

పోనీ ఓమారు వెళ్ళి చూస్తే ఏం పోయిందని వెంకటేశ్వర్రావు తను పని చేస్తున్న పల్లెటూరునుండి ఆ టౌనుకి వెళ్ళేడు. టౌనులో ఉండి ప్రతిరోజూ బస్సుమీద పదిమైళ్లూ వెళ్ళిరావడానికి అవకాశం ఉందో లేదో కనుక్కున్నాడు. కాలేజీ బస్ అంటూ ఏమీ లేదుటగాని, ప్రతి అరగంటకీ ఆ టౌన్‌నుండి ఆ కాలేజీ ఉన్న గ్రామానికి బయలుదేరే స్టేట్ బస్‌లు ఉన్నాయట.

'ఇంత మరీ పల్లెటూళ్ళలో కాలేజీలు పెట్టడం దేనికో వీళ్ళు?' అన్నాడు రావు, అప్పుడే పరిచయమైన బోటనీ లెక్చరరు భాస్కరమూర్తితో. అతను మొదట్నుంచీ రాష్ట్రేతర ఆంధ్రుడే. అతను చెప్పేడు 'పల్లెటూరని ఆ పేరు గల ఒక ఊరు పిల్లలే ఆ కాలేజీలో చదవరు. ఆ చుట్టుపక్కల అన్ని పల్లెల నుండీ వచ్చి చదువుకుంటూరు. వీళ్ళల్లో యిప్పుడిప్పుడే విద్యాసక్తి పెరుగుతోంది.'

ఆ అన్యరాష్ట్రం గురించి వెంకటేశ్వరరావుకి కాస్త మంచి అభిప్రాయం లేదు. దాని గురించి అట్టే పొగడ్డం వినలేకపోయాడు. 'దానికేంగాని మీరు యిక్కణ్ణుంచి రోజూ వెళ్ళి వస్తారా? అథారిటీస్ ఎలా చేస్తారా?'

'ఇప్పటికేం అబ్జెక్ట్ చెయ్యలేదు మరి. అదిగాక యీ టౌన్‌లో మా ఓన్ హౌసుంది. పొద్దుటెళ్ళి సాయంకాలం వచ్చేస్తూంటాము.'

'బహువచనం వాడుతున్నారు.'

'అవును నేనొక్కణ్ణీ కాదు. ఇంకా కెమిస్ట్రీ లక్చరరూ, ఆయనా తెలుగాయనే-సినిమాల వెర్రెక్కువ... అందుకని కంట్రీలైఫ్ లైక్ చెయ్యడు. తక్కిన యిద్దరు లెక్చరర్లూ మనభాషవాళ్ళు కాదనుకోండి, ఇద్దరూ ఇంగ్లీషు చెబుతారు. వాళ్ళతనే ఒక ఫిజిక్సు డిమాన్స్ట్రేటరు

ఉన్నారు. ఇందరం ఇక్కణ్ణుంచి వెళ్ళి వచ్చేవాళ్ళమే...'

'ఏ మోబ్బాబూ... నా మటుకు నాకు తల్చుకుంటే భయంవేస్తోంది. ఉద్యోగం లేకపోతే పీడాపోయిరి. ప్రతిరోజూ ఇరవైమైళ్ళు ట్రావెల్ చెయ్యడం, అందులో బస్సుమీద, మీ కెంత ఓపికో ఏమో... నా వల్ల మాత్రం కాదు!'

భాస్కరమూర్తి చిన్నగా నవ్వేడు.

'ఇది ఇవాళ నిన్నా పుట్టిందికాదు సార్. ఎటొచ్చీ సమస్య జటిలమైతే అది వేరే విషయం. స్ట్రగుల్ ఫర్ ఎగ్జిస్టెన్స్. కలకత్తాలో పనిచేస్తున్న మా పెద్దబావకి ఆఫీసుకి యింటికీ పద్దెనిమిదిమైళ్ళ దూరం. కిక్కిరిసిన బస్సుల్లో ట్రాముల్లో ఎలా వెళ్ళివస్తున్నాడంటారు? అతని సర్వీసెంతో తెలుసా, పదిహేనేళ్ళు! మెడికల్ రిప్రజెంటివ్సూ, సేల్సుమెన్ వీళ్ళంతా మైళ్ళకొద్దీ తిరక్కపోతే వీళ్ళ ఉద్యోగాలు ఎలాగ?'

ఇంతలో ఒకామె అక్కడికొచ్చింది.

'మిస్ మనోరమా చటర్జీ... బెంగాలీ చెబుతారు,'

'గ్లాడ్ టు మీట్ యు' అని ఆమె చెయ్యి జాపింది. అటు చూడనట్టు నటించి వెంకటేశ్వరరావు పక్కకి తిరిగిపోయి, అక్కణ్ణుంచి రహస్యంగా ఆమెను చూడ్డం ప్రారంభించాడు.

'ఆ మొహం అంత తెల్లగా ఉంది. ఇంకా అంత పౌడరెందుకు? ఆ మెడ అంత తెల్లగా ఉంది. ఆ ముత్యాల దండ కూడా ఎందుకు? ఆ చేతులు అంత తెల్లగా ఉన్నాయి. ఆ దంతపు గాజులు దేనికి? అసలు మనిషే అంత తెల్లని మనిషి. అంత మరి తెల్లచీర ఎందుకు?'

వెంకటేశ్వరరావు తెల్లబోయాడు. ఇంతకుముందు ఏ ఆడదాని వల్లా తనిలా ఆకర్షితుడయిందిలేదు. ఎవరి గురించీ ఇలా ఆలోచించిందీ లేదు!

ఆమె భాస్కరమూర్తితో ఏదో అంటోంది. ఆ భాష రావుకి వచ్చి చావదు. 'ఏమిటుంటుంది ఆవిడ?' అని అడిగాడు.

'చెప్పమన్నారా?' అని మూర్తి ఆవిడ్ని అడిగాడు.

'చెప్పండి నేనేం లేని మాటంటే కదా, నాకేం భయం?' అందావిడ.

'మరేంలేదు. నన్ను చూసి తెలుగు వాళ్ళంతా నల్లగానే ఉంటారని ఆవిడ అనుకుందిట. ఇప్పుడు మిమ్మల్ని చూస్తే ఆ అభిప్రాయం మార్చుకోవలసి వచ్చిందిట. ఎండబడితే ఎరుపెక్కేంత తెలుపుతనం మొగాళ్ళ కుండడం ఎంతైనా చిత్రంట.'

'బాగుంది వరస' అన్నాడు రావు.

'ఏమిటంటారు అయన?' మనోరమ అడిగింది.

[illegible] — [illegible] *

ఇద్దరూ గట్టిగా నవ్వేశారు. మూర్తి శాస్త్ర మార్చి చెప్పేడు

"ఆవిడకు ఈ టౌనులో బంధువు లున్నారు కాబోలు ... చూడ్డానికి వచ్చిందా ఆ గ్రామం నుంచి?" అని రావు అడిగాడు.

"లేదే! ఆవిడా రోజూ మాతో పాటు బస్సులో వస్తూ పోతూ ఉంటుంది.

ఈసారి వెంకటేశ్వర్రావుకి తల తీసేసినట్టయింది. మొదటి పరిచయంలోనే ఎండ కన్నెరుగని సుకుమారుడుగా ఆవిడ తన్ను వేళాకోళం చేసింది. ఎందుకూ పనికి రాని ఆడకూతురే ఈ బస్సు ప్రయాణానికి సిద్ధపడితే తనకైనా అంత చేతకానిది? అఖరికి యీావిడకన్న తీసిపోయాడా తను? డేమ్ ఇన్సల్టు. తన కొకడికే కాదు. యావత్ మగ జాతికి.

"ఏమిటండీ, ఏం డిసైడ్ చేశారు? మా కాలేజీలో జాయిన్ అవుతారా లేక అక్కడే కంటిన్యూ చేస్తారా?" భాస్కర రామ్మూర్తి అడిగాడు. "వచ్చేస్తానండీ... బస్ జర్నీ టీడియస్‌గా ఉంటుందేమో అనుకున్నా. ఇందరుండగా నాకేం లోపం? ఇవాళే కాలేజీ అథారిటీస్‌కి నా అంగీకారం తెలియబరుస్తా. ఈలోగా ఈ టౌన్‌లో నాకో మంచి యిల్లు చూసిపెట్టాలి. ఆర్టీసీ కన్సెషన్ టికెట్‌కి ఎలా అప్లై చెయ్యాలో చెప్పాలి..." అనేశాడు వెంకటేశ్వర్రావు గబగబా...

3

కొత్తకాలేజీ, కొత్త ప్రిన్సిపాలూ కొత్త స్టూడెంట్సూ - పట్నంలో కొత్త యింట్లో తమ కాపురమూ - యివేవీ తరువాతి ఆరు నెలల్లో

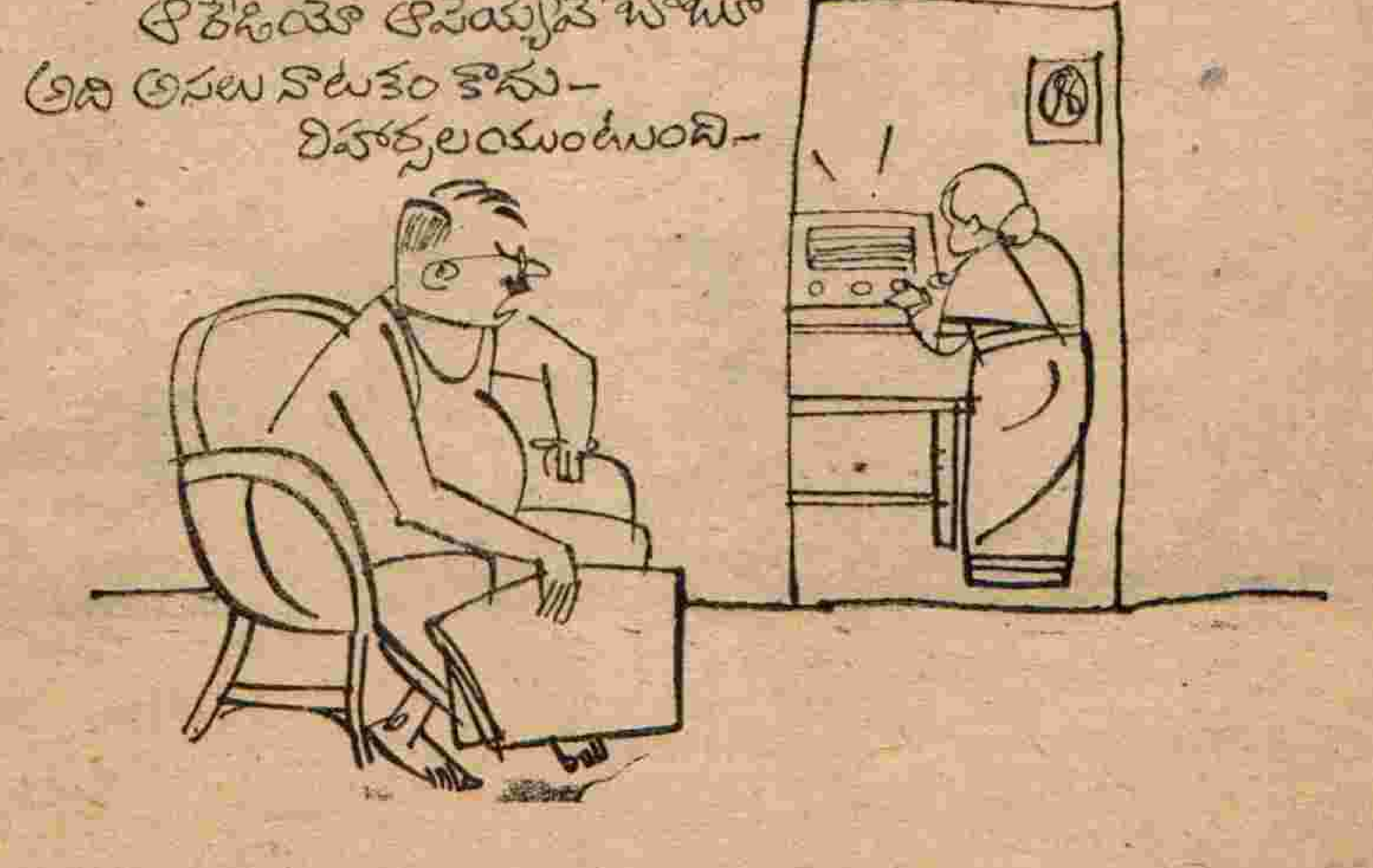

వెంకటేశ్వర్రావు ప్రిన్సిపుల్సుకి ఏ మాత్రమూ అడ్డు రాలేదు. ఒకరి జోలికి వెళ్ళకుండా తన పనేదో తను చూసుకుపోతాడనీ, ఇచ్చిన లెక్చరయినా బాగా ప్రిపేరయి స్టూడెంట్సుకి భాగా అర్థమయేలా చెబుతాడనీ అతనికి పేరు కూడా వచ్చింది. అయితే మానసికంగా అతని పరిస్థితి వేరు. ప్రతి క్షణం మనోరమ అతనికి ఓ పెద్ద సమస్యై కూచుంది. అదెలా పరిష్కరించడమో అతనికి అర్థంకూడా కాలేదు. ప్రతీరోజూ బస్సులో ఆమెతో ప్రయాణమూ అతనికి తప్పలేదు. ఎంత తలొంచుకుని కళ్ళు మూసుకుని కూచున్నా ఆమె ఆలోచన్లూ అతన్ని విడలేదు.

విషయమేమిటంటే స్త్రీల విషయంలో వెంకటేశ్వర్రావు మనసులో కొన్ని పరిమితాలైన పరిధులున్నాయి. అవి మార్చుకోవలసిన అవసరం లేకుండా అతనికి ఈ పాతికేళ్ళూ గడిచిపోయింది. "మొగవాడు ఎంత పెద్ద పదవిలో ఉంటేనేం, అతన్ని నడిపించేది ఆడదే" అనే అభిప్రాయం అతను ఏమాత్రమూ ఆమోదించడు. గృహ నిర్వహణ పురుషులూ, ఉద్యోగ నిర్వహణ స్త్రీలూ పూర్తిగా నిర్వహించే రోజులు ఒకవేళ వచ్చినా వెంకటేశ్వర్రావు ఒప్పుకోడు. వంట చెయ్యడం, పిల్లల్ని కనడం యింతకు మించి ఆడదానికి ఉద్యోగమేమిటని అతని ప్రశ్న. మొగాడు పొత్తిగా చేతకాని వాడైతేనే పెళ్ళాంచేత ఉద్యోగం చేయిస్తాడని అతని నమ్మకం. భర్త చనిపోయినా, లేదా ఉన్నా పరమ చవట్ట దద్దమ్మ అయినా – తప్పని పరిస్థితుల్లో జీవనోపాధికోసం ఆడది సంపాదించ వచ్చుననీ, అదయినా ఏ అప్పడాలు వత్తో, ఏ వంటపని చేసో – అంతకుమించి ఆడదాని ఉద్యోగం అతను భరించలేడు. రావులో చెప్పుకోదగ్గ లక్షణం ఉంది. అతనిభావాలు సాధారణంగా పైకి వెలిగక్కడు. ఎవరితోనూ వాదించడు. కనీసం ప్రస్తుత పరిస్థితులతో పోల్చుకోడు. ఇంటిదగ్గిర కూడా అతనికి అపజయం లేదు ఆట్టే చదువుకోక సంసారపక్షంగా ఉన్న రంగనాయకిని తను చేసుకున్నాడు. మొదట్లో కొద్దిగా తెలివి తక్కువతనం చూపించినా తరవాత తరవాత రంగ తనకెన్నడూ మనఃక్లేశం కలిగించలేదు. తన మానసిక చిత్రం చెరుపుకోవలసిన అవసరం వెంకటేశ్వర్రావు కెప్పుడూ కలగలేదు. కాని ఇదేమిటీ మనోరమ? తను మనోరమను ప్రేమిస్తున్నాడా? మానసికంగా వ్యభిచరిస్తున్నాడా? లేదు. ఎంతమాత్రం లేదు. ప్రేమించడం మాట దేముడెరుగు, మనస్ఫూర్తిగా ద్వేషిస్తున్నాడు. ఆ ద్వేషాన్ని నిలుపుకొనే అవకాశాలు దొరక్క విచారిస్తున్నాడు,

ఆవిడ బెంగాలీ ఎమ్మేటు. రావుకేమో ఆ భాష కొద్దికొద్దిగా వచ్చు. అప్పుడే ఏడాదైట ఆ ప్రాంతాల్లో ఉన్నాడు గనక ఒహరు

మాటాడితే ఓ మాస్తరుగా అర్థమౌతుంది. తను తిరిగి చెప్పలేదు. పోనీ ఇంగ్లీషులో మాటాడదామంటే అతని ఉచ్చారణ ఆమెకూ, ఆమె ఉచ్చారణ అతనికీ ఇంపుగా ఉండక ఏమిటో మాటాడుకున్నామన్న సంతృప్తే మిగలదు. భాస్కరమూర్తయితే కొంచెం సీరియస్‌నెస్ ఉన్నవాడుగనక ఉన్నదున్నట్టు ఇంటర్‌ప్రెట్ చేస్తాడు. కెమిస్ట్రీ లెక్చరర్ మోహనరావు మాత్రం లేనిపోనివి చెప్పి వేళాకోళం పట్టిస్తాడు. అయినా పరాయిఆడది ఆవిడతో తనకి మాటలేమిటి? కాని ఈ మనోరమ అలా బతకనివ్వదే? తను ఒక్క క్షణమైనా నిశ్శబ్దంగా ఉండలేక పోవడమే కాకుండా ఎదుటివార్ని కూడా నిశ్శబ్దంగా ఉండనియ్యదు. తన ప్రతీ అనుభూతీ ఎదుటివారు పంచుకోవాలి. చిన్నా, పెద్దా; ఆడా, మొగా; కొత్తా, పాతా ఈ భేదమే లేదు ఆమెకి. నోరు మూసుకుని విని చెప్పిన దానికల్లా అవునని తల లూపే చచ్చురకం శ్రోతల్ని ఆమె ఏ మాత్రమూ భరించలేదు. అలాంటి ఆమెను రావు ఏ మాత్రమూ భరించలేడు!

"చలనమూ, చైతన్యమూ, సౌందర్యమూ ఉన్న మానవులం మనం ఊరికే ఎలా పడుండగలం!" అన్న ధోరణిలో మాటాడుతుంది ఆమె.

"బరితెగించిన రకం!" అని అర్థం చేసుకుంటాడు వెంకటేశ్వర్రావు.

చాలా నీటుగా ముస్తాబై వస్తుంది మనోరమ. ఎంతో అందంగా హుందాగా కనబడుతుంది. ఎక్కడా చెక్కు చెదరకుండా మడత నలగకుండా అలంకరించుకుంటుంది. కాని బస్సు ప్రయాణం ఆమె 'ఎలిగెన్సును' హరించి వేస్తుంది. నిజం చెప్పాలంటే ఆమె నలిగిపోవడం బస్సు కుదుపువల్ల కాదు. అంతూ దరీలేని ఆమె కబుర్లవల్ల. అలా కబుర్లు చెబుతున్నపుడు ఆ కళ్ళు, ఆ జడలు, ఆ చేతులు అలా నాట్యం చెయ్యవలసిందే. అయితే చిత్రమేమిటంటే అలా బస్సు దిగిన మనిషి తిన్నగా లేడీస్ వెయిటింగ్ రూంలోకి—కాలేజీలో ఆమెకు ప్రత్యేకించినది—వెడుతుంది. లోపల అంత తక్కువ టైంలో ఎలా ఏం చెయ్యగలుగుతుందో యివతలికి వచ్చేసరికి—రాత్రంతా అమ్మని తెగ బరికి, కడుపునిండా పాలు ఊన ఒట్టి, ఒళ్ళు తెలియని నిద్రతీసి, అప్పుడే మేలుకున్న పసిపాప కళ్ళలోని వెలుగులా—నిర్మలంగా తయారయి వస్తుంది. 'లోపల ఎంతెంత లోపాలు లేకపోతే ఇన్నిన్ని పై మెరుగులు దేనికి? ఆడదానికి అతి ముఖ్యమైనది శీలం. పాతికేళ్లు పై బడినా యీమెకు పెళ్ళి కాలేదంటే—అలా కాకపోయినా ఇంత పైలా పచ్చీసుగా తిరుగుతోందంటే ఏనాడో చెడిపోయి ఉంటుందని స్పష్టంగా తెలుస్తోంది. అవి కప్పెట్టుకోడానికే ఇన్ని నాటకాలు ఆడు

[illegible] — [illegible] *

తోంది!" అనుకున్నాడు వెంకటేశ్వరావు. కాని దానికి ఒక్క రుజువు దొరక్క అతని మనసు బాధపడింది. "ఇలాంటి వాళ్ళు పైకి తేలతారా నా వెర్రి గాని!" అని సమాధాన పరుచుకుందామన్నా అతనికి ఉండబట్టలేదు. ఎప్పుడూ ఏ విషయమూ ఎంత తెలిసిన వాళ్ళదగ్గిరైనా ఎక్స్‌ప్రెస్ చెయ్యడం ఎరగని అతను యీ విషయం తెలిసిన ఇద్దరు ఆంధ్రా లెక్చరర్సు దగ్గిరా వెళ్ళక తప్పలేదు.

"రామ, రామ! ఆమె గురించి అంత నీచంగా మాట్లాడ్డం ఘోరం!" అన్నాడు భాస్కరమూర్తి. అంతే కాదు. ఆమె గొప్పతనాన్ని గంటల తరబడి చెప్పడం ప్రారంభించాడు. రెండేళ్ళ ఆమెను ఎరుగునట. వెకిలితనం మచ్చుకైనా లేదుట. వాళ్ళది చాలా సాంప్రదాయమైన పెద్ద కుటుంబమట. వాళ్ళ కుటుంబానికి మనోరమ కొంతవరకు ఆర్థికసాయం కూడా చేస్తున్నదట.

"ఆ చల్లని చిరునవ్వు వెనక, ఆ తెల్లని బట్టలవెనక, చక్కని హృదయంకూడా ఉంది. ఓసారి బస్సులో ఏం జరిగిందనుకున్నారు? బస్సు

బజారుకి స్టార్లొచ్చారంటే వెళ్లా
ఏం జనమండీ - ఏం జనం! బహుటే తొక్కిడి

కుదుపుకి, అది రాత్రయినా, పట్టపగలయినా, సగం పైగా ప్రయాణీకులు నిద్రకి ఉపక్రమించడం మీకేం తెలియని విషయం కాదుగదా, రావుగారూ? అవాళ మనోరమ పక్క సీట్లో ఓ పదేళ్ళ కుర్రాడు కూచున్నాడు. తల నిండా బాగా నూనె రాసుకున్నాడు. మనోరమ అవాళ కొత్తచీర కట్టుకొచ్చింది. వాడు నిద్రలో జోగిజోగి ఆమె మీద పడడం, ఆమె చీర భుజం దగ్గర పెద్ద నూనె మరక అయిపోయింది. ఈ సంగతిచూసి పక్కనే ఉన్న ఆ కుర్రాడి తల్లి వాణ్ణి ఓ లెంపకాయ వేసింది. మనోరమ ఏమాత్రమూ విసుగయినా కనబరచకపోగా తన గురించి ఆ కుర్రాడు దెబ్బతిన్నందుకు ఎంతో బాధపడి, బస్సుదగ్గిరకి అప్పడాలు అమ్మొస్తే వాడికి కొనిపెట్టి ఊరుకో పెట్టింది. ఇంకా అదినయమే. మరోసారి ...'

'ఎందుకులెద్దురూ ... నేను కొంత వరకూ చూస్తున్నానుగదా ...'

'అలాకాదు ... వినండి ... ఒకావిడ ముగ్గురు పిల్లల్ని వెంటపెట్టుకుని బస్సెక్కింది. మనోరమ పక్కనే కూచుంది. ఇద్దరుపిల్లల్ని ఒకవైపు కూచోపెట్టుకుని మూడో వాణ్ణి—చంటిపిల్లాణ్ణి—తొడమీద బుర్రపెట్టి జోకొట్టింది. వాడు కాళ్ళు దర్జాగా మనోరమ తెల్లినుచీరమీదకు జాచాడు. ఆమె ఏమీ అనకపోగా ఆ కాళ్ళని తన ఒడిలోకి లాక్కుని మృదువుగా వాణ్ణి జోకొట్టింది. వెల్లకిలా పడుకుని ఇంద్రభోగం అనుభవిస్తున్న ఆ గుంట నాగమ్మ ఊరుకోవచ్చా? మరుక్షణం ఫౌంటెన్ లోంచి వచ్చినట్టు, ఆమె కళ్ళూ బుగ్గలూ పావనం చేశాడు. అక్కడ మనోరమ కాక మరెవరున్నా పెద్ద రాద్ధాంతం జరిగిఉండేదే! బట్టలు పాడయినందుకు కాకపోయినా బస్సులో వాళ్ళు నవ్వినందుకయినా మరొకరు ఆ పాపను బజాయించి ఉందురు. 'మిస్చువస్ రాస్కెల్!' అంది నవ్వుతూ. పాపం పక్కనున్న ఇల్లాలు మరీ మరీ క్షమాపణ చెప్పుకుంది.

'డోన్ట్ వర్రీ సిస్టర్ ... మనం ఆడవాళ్ళం ... ఎప్పుడో అప్పుడు ఇలాంటి అవస్థలకు సిద్ధంగా ఉండవలసిందే!' అంది తేలికగా.

'పిల్లల్ని కన్నవారు కాబట్టి మీరు అర్థం చేసుకున్నారు. ఇంకోళ్ళయితే ఎంతగొడవ చేద్దురో!' అంది ఆ పిల్లలతల్లి ఆమెగురించి తెలీక. మనోరమ నవ్వేసిఊరుకుంది.

'ఎందరమ్మా మీకు పిల్లలూ?' అని మళ్ళీ ఆవిడే అడిగింది. మనోరమ ఏం జవాబు చెప్పి ఉంటుందో మీరుఊహించగలరా రావుగారూ?'

భాస్కరమూర్తి ప్రశ్నకు వెంకటేశ్వర్రావు కళ్ళు చిట్లించి జవాబు చెప్పేడు.

'దీనికి పెద్ద ఊహించలేనిదంటూ ఏముంది! జవాబుగా మళ్ళీ నవ్వేసి ఉంటుంది.'

'అదేంకాదు, మనోరమ చెప్పిందీ- ప్రస్తుతం నాకు రెండొందల యాభై మంది పిల్లలు అని!'

"అంతే?"

"ఆ మాత్రం పోల్చుకోలేరా? మన కాలేజీ స్టూడెంట్సు మొత్తం అంతేగదా" భాస్కరమూర్తి మనోరమ గురించి యింకా చెప్పబోతుండగా వెంకటేశ్వర్రావే వినలేక అక్కణ్ణుంచి ఏదో వంక పెట్టుకుని బయటకు వెళ్ళిపోయాడు. అతనిలో పుట్టిన అగ్నిహోత్రం మరింత ప్రజ్వలించింది. మోహనరావుతో మాటాడినపుడు మాత్రం అంత బాధపడలేదు. కారణం మోహనరావు యింకా బాగా కుర్రాడు. ఎలాబడితే అలా మాటాడగలవాడు. "భాస్కరమూర్తి అవిణ్ణంతలా వెనకేసుకు రావడంలో అర్థం లేకపోలేదులెండి" అన్నాడతను అదోలా నవ్వుతూ. వెంకటేశ్వర్రావుకి కాస్త ప్రాణం తెప్పరిల్లినట్లయింది.

"మనం ఎందరుండనీండి. షి ప్రిఫర్స్ టు సిట్ బై హిజ్ సైడ్ ఇన్ ది బస్, ఏంచేతంటారు?"

రావు మోహన్‌తో కలసి హాయిగా నవ్వేడు.

'మరి చెప్పరేం?' అంటూ స్పెషల్ టీకి ఆర్డరిచ్చేడు. ఐతే దానికి రుజువు ఆ మర్నాడే దొరకడంతో, రావుకి ఇంకా ఈ ప్రపంచం ఎందుకు భగ్గని మండిపోలేదో అర్థమయింది. ఆవేళ లాస్టు పిరియడ్ క్లాస్ పూర్తి చేసుకుని రావు మోహన్‌తో కలసి బస్సు దగ్గరకి వచ్చేసరికి కాస్త ఆలస్యమైంది. బస్సు నిండిపోడంచేత నిలబడవలసి వచ్చింది. ఎక్కడో ముందుసీట్లో మనోరమా, భాస్కరమూర్తీ ఉండడంచేత, బస్సుకిక్కిరిసి ఉండడంచేత వీళ్ళకి వాళ్ళెక్కడ ఉన్నారో సరిగా కనబడలేదు. ఇంక ఔను ఒకటి రెండు మైళ్ళుందనగా మోహన్ అటుచూడమని రావుని మోచేత్తో పొడిచాడు.

'ఫరవాలేదు. యు కెన్ రెస్ట్ ఆన్ మి' అంటోంది మనోరమ. భాస్కరమూర్తి కళ్ళు మూసుకుని ఆమె భుజంమీద తల వాల్చుకుని పడుకున్నాడు!

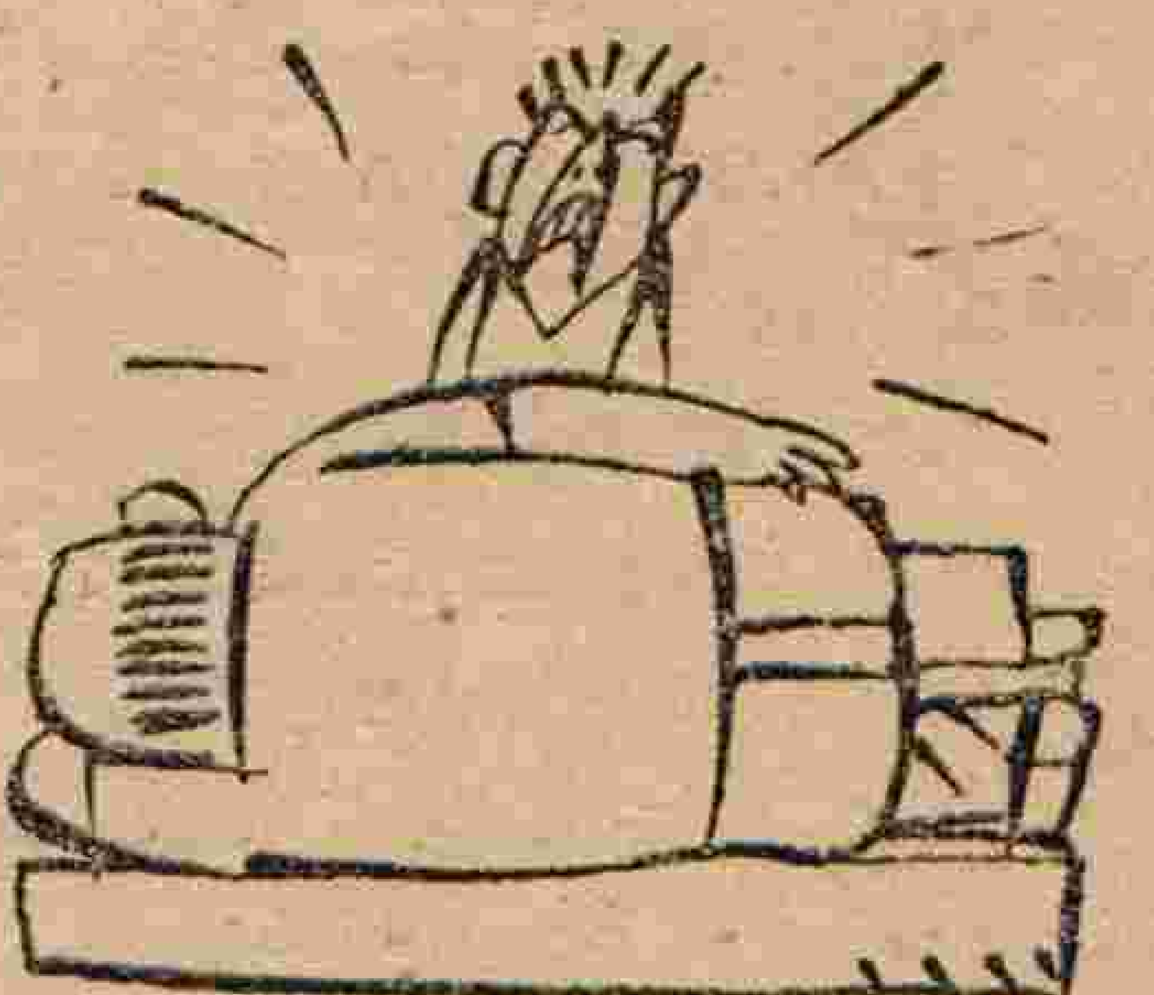

రైలుస్టేషన్లో, బండి లేటుకదా అని ఒక లావుపాటి ఆసామీ నిద్దరోతున్నాడు. ఒక జేబుదొంగ అతని ప్యాంట్ జేబులో చెయ్యి పెట్టే వేళకి అతను అటునుంచి ఇటు ఒత్తిగిలడం సంభవించింది.

అంతే. ఆ చెయ్యి మరి రాలేదు. ఇద్దరు పోలీసులు సాయంబట్టి విడిపించారు చివరికి.

'నిండు బస్సులో పట్టపగలు ప్రేమ పారవశ్యం! ఆ రెండూ ఒది లేస్తేసరి ప్రపంచంలో ఎలా గేనాబత కొచ్చు'అన్న మోహన్ ఆ క్షణంలో రావుకి ఆప్త మిత్రుడయి పోయాడు.

'కేవలం లెక్చరర్సేకాక ఊను నుంచి ప్రతీరోజూ విలేజికివచ్చి చదువుకునే స్టూడెంట్సూ ఎప్పుడూ బస్సులో ఉంటారు. కనీసం వాళ్లున్నారనయినా...'

'దీనికి ఏదో ఒకటి చెయ్యాలి. ఈ మనోరమలాంటి వాళ్ళని రూపు మాపుతేగాని ఈ దేశం బాగుపడదు' అన్నాడు రావు.

బస్సు దిగి వాళ్లు వెళిపోయాక అతను ఉండబట్టలేక పక్కనున్న స్టూడెంట్ తో అన్నాడు.

'చూశావుటోయ్ వైకుంఠం, ఈ మూర్తి సంగతి ఏమన్నా బాగుందీ?'

'ఏం బాగులేదుసార్. పాపం బస్సులో చాలా బాధపడిపోయారు. బెంగాలీ లెక్చెరరు ఆయన్ని హాస్పిటల్ కి తీసికెళ్ళేరు. ఉన్నట్టుండి ఒక్కసారి వచ్చేసింది. నూటనాలుగు జ్వరం!'

'ప్రేమజ్వరం కాబోలు!' అన్నాడు మోహన్, రావు చెవిలో. కాని రావుకి ఆ సమాధానం ఏ మాత్రమూ తృప్తి నివ్వలేదు!

4

'ఏమోగాని మీరు మునపట్లా ఉండడంలేదు...పరధ్యానం ఎక్కువై పోయింది' అంది రంగనాయకి ఒకనాడు భర్తతో. అతనేమీ మాటాడలేదు 'మునపటి కాలేజీయే నయ్యం. నిక్షేపంలా ఉండేవారు. ఇక్కడ నీళ్ళూ అవీ ఒంటబట్ట లేదేమో, సన్నపడి పోతున్నారు. అనవసరంగా నేనే పల్లెటూరు పల్లెటూరని మిమ్మల్నిక్కడికి లాక్కొచ్చాను... నిత్యం మైళ్ళకు మైళ్ళు యీ బస్సు ప్రయాణం మీకు పడ్డట్టు లేదు'

రావు అప్పటికీ మాటాడలేదు.

'మునపటి ప్రిన్సిపాలుకన్న ఇతనెంతో మంచివాడన్నారు. ఎవళ్ళ పని వాళ్లు చేసుకు పోడమేగాని కాలేజీలో ఎలాంటి రాజకీయాలూ లేవన్నారు. మరి మీ కొచ్చిన చికాకు ఏమిటి?'

'నీతో చెప్పవలసింది కాదు. నువ్వు తీర్చేది కాదు. నీ పనేదో నువ్వు చూసుకో—లోపలికి పో... నాకు కాలేజీకి వేళయింది. ఎప్పుడూ ఆ వీధిగుమ్మంలోనే అఘోరించకు. కాస్త అప్పుడప్పుడు లోపలికి కూడా తగులడుతూండు.'

వెంకటేశ్వర్రావు బస్సుస్టాండు వైపు గబగబ నడచిపోయాడు. అయిదునిమిషాలు అక్కడే నిలుచుని చూసింది రంగ. మూతి విరిచింది. చేతులు వెక్కిరించినట్టు తిప్పింది. ఛళ్ళని తలుపు వేసేసింది. అరగంటలో భోజనమూ పైపనీ ముగించింది. పెట్టెతెరచి పర్సుతీసింది. రెండు పదిరూపాయల నోట్లూ, నాలుగు

రూపాయల నోట్లూ, రెండ్రూపాయల బిల్లరా పర్సులో వేసుకుని పెట్టెతలుపు వేసేసింది. శుభ్రమైన చీరా జాకెట్టూ వేసుకుని మరోమారు తలదువ్వుకుని, పౌడరద్దుకుంటే బాగుణ్ణేమో అనిపించింది ఆమెకు, బీరువాలో బిగించబడిన అద్దంవైపు చూసుకుంటే, 'ఎబ్బే. ఇప్పటికే అలస్యమైపోయింది' అనుకుని గబగబా వీధితాళాలు వేసుకు వీధినిబడి తొందరగా నడవసాగింది, దారిలో దాసీమనిషి ఎదురుబడి ఆ స్పీడుచూసి నవ్వుతూ అంది.

'పరుగేనా పెట్టండి తల్లీ. ఆనక పనిచెడిపోయేను.'

'ఒసే మంగీ నోరుముయ్యి... నేనిలా వెడుతున్నానని బాబుగారికి ఎవరివల్ల తెలిసినా సరే ముందు నీ పీక నొక్కుతాను తెలిసిందా?'

'అలాగే. చెప్పకుండా ఉన్నందుకు లంచం ఏమిస్తారు?'

'పీక నొక్కకపోడమే! వెళ్ళు అంటుగిన్నెలు ఎదురుచూస్తున్నాయి' రంగ తాళాలగుత్తి తీసి ఒక తాళం వేరే తీసియిచ్చింది. అది అందుకుని మంగి వెళ్ళిపోయింది రంగ మరింత చకాచకా నడుస్తూ ఒక యింటి ముందు ఆగింది ఒక్కసారి అటూ యిటూ చూసి లోపలికి వెళ్ళిపోయింది. అది ఆదర్శమహిళా మండలి. అక్కడ ఉదయము పది మొదలు సాయంకాలము నాలుగు వరకు ప్రతిదినము దశ్బేసి పేకాట ఆడబడును.

సరిగ్గా ఇదే సమయంలో వెంకటేశ్వర్రావుతో మనోరమ బస్సులో అంది;

'ఎన్నోసార్లు మీ మిసెస్‌ని చూపిస్తానన్నారు. ఒకే ఊళ్ళో ఉన్న మనకు ఇది యింత యింపాజిబుల్ థింగ్ అంటే ఎవరేనా నవ్వుతారు. ఈ ఆదివారం మీ ఇల్లెక్కడో నేనే వెతుక్కువస్తాను. వస్తే తగిలెయ్యరు గదా! ఏమో ఆవేళకి మీ శ్రీమతిని ఎక్కడికైనాపంపించేస్తే! అలాకాదు. చెప్పాపెట్టకుండా నేనే ఎప్పుడో వచ్చి మీ ఆవిణ్ణి ఎత్తుకుపోతాను.

అప్పుడుస్త్రైమీరే నన్ను బతిమాలుకోవలసి వస్తుంది. అయినా ఈ ఇరవైయో శతాబ్దంలో యింకా యింత ఆర్థోడాక్సు ఏమిటండీ మీరు? ఒక్కసారైనా అవిణ్ణీ మీకూడా పైకి తీసుకురారేం? అసలు ఈయనికి పెళ్లైందా అని? భాస్కరమూర్తి గారూ! మీరు మిసెస్ వేంకటేశ్వ్రరావ్‌ను చూశారూ?'

'బాగుంది, ఆడాళ్ళ కంటపెట్టడానికే ఆయనికి భయం. ఇక మా లాంటి మొగ ముండాకొడుకులికి చూపిస్తాడూ, ఇంకేమైనా ఉందా?' బుగ్గలేకాక మెడంతా ఎర్రపడేదాకా మనోరమ నవ్వింది. అలా విరగబడి నవ్వుతున్న మనోరమ పక్కని రంగని తలుచుకుంటే ఒక్కసారి అసహ్యంతో రావు మనసు వికలమైపోయింది. 'నేనే ఎప్పుడో వచ్చి మీ అవిణ్ణీ ఎత్తుకు పోతాను' అన్న ఆమె మాట తరతరాల మన భారతీయ సంస్కృతికి గొడ్డలి పెట్టుగా అతనికి తోచింది. 'నీతికి నిబంధనకీ ఎప్పుడయితే కట్టుబడి వుండదో అప్పుడే ఆడది చెడింది, ఆడది ఎప్పుడిలా రచ్చకెక్కిందో ఆనాడే దేశం నాశనమయింది.' అనుకున్నాడతను, 'రేపొద్దున నాకూ ఆడపిల్లలు పుడతారు. ఇలాగే చేజేతులా భ్రష్టుల్ని చేస్తానా? ఇంట్లోనే తెలుగూ లెక్కలూ చెప్పిస్తాను. పదహారు వెళ్ళకుండా పెళ్ళిళ్ళు చేసి అత్తారిళ్ళకు సాగనంపుతాను. పతివ్రతా తిలకాలైన నా కుమార్తెలు ఏ యింట్లో పాదం పెడతారో అక్కడ మళ్ళీ మన సత్సాంప్రదాయం జీవంపోసుకుంటుంది... భారతమాత మొహం మళ్ళీ కళకళలాడుతుంది.' రావు తెల్లని బుగ్గల్లో తగుమాత్రం అరుణిమ తొంగిచూసింది.

'మనం చెప్పిందంతా విని రావుగారు 'టెలిపతి' ద్వారా వారి భార్యకు అందచేస్తున్నారనుకుంటాను. కావలస్తే ఆ మొహం చూడండి.'

భాస్కరమూర్తి మోహన్ నవ్వేరు. మోహన్ అన్నాడు.

'అతని తియ్యని కలలు పాడు చెయ్యకండి పాపం'

అక్కర్లేదు. మనం ఎన్ననుకున్నా ఆయన ధోరణి ఆయనదే'

వెంకటేశ్వర్రావు గట్టిగా జవాబు చెబుదామనుకున్నాడు. కాని సమయానికి అతని నోటంట మాట పెగల్దు, భాష సరిగ్గా పట్టుబడక అనుకున్నవన్నీ అతను చెప్పలేదు కూడాను. పైకి కక్కలేని జవాబులు మాత్రం అతనిలో రడీగానే ఉంటాయి.

'నాది నాది కాక నీ ధోరణీ నా ధోరణీ ఒకటెలా అవుతుందే మనోరమా? అసలు నీకు యింకొకరితో పోల్చుకునే యోగ్యతెక్కడిది? తప్పుదారిన నడిచే నీ లాంటి వాళ్ళకి విద్యార్థులైనా వారి దుస్థితికి ముందు విచారించాలి. ఈ పాటికైనా నీకు తగిన మారు పేరు ఒకటి

తగిలించి క్లాసులో కొచ్చేసరికల్లా ముప్పతిప్పలూ పెట్టని విద్యార్థుల అమాయకత్వానికి విచారించాలి. ఇలాంటి వాళ్ళని తెలుసుండి ఉపేక్ష చేస్తున్న పరిపాలకవర్గం చేతకాని తనానికి విచారించాలి. కాని, మనో రమా! నీ ఆటలు ఎల్లకాలం సాగవు. ఎల్లకాలం ఇలాగే నవ్వుతూ గడపగల ననుకోడానికి నీ జీవితంలో చెప్పుకో తగింది ఏం సాధించావు గనక! ఇంత బహిరంగంగా విచ్చలవిడిగా తిరుగు తున్న నీకు పెళ్ళనేది గగనకుసుమం కదా!' వెంకటేశ్వర్రావు తనలో తనే నవ్వుకున్నాడు.

'అల్లరి చిల్లరి తిరుగుళ్ళే తిరి గావుగాని చల్లని సంసారం అదెంత చక్కనిదో అనుభవించే గీత పాపం నీకు లేదుకదె!' అని అతడు గర్వపడినన్నాళ్ళు పట్టలేదు. ఆ మరుసటి వారం ఆమె నాలుగు రోజులు వరసగా శలవు పెట్టింది. ఎవరితోటీ ఎక్కువ ఏమీ మాటాడక రిజర్వుడుగా ఉండే రావుకి ఏ ఖబు రయినా అందరికంటె ఆఖరున తెలియడం మామూలే. అదైనా ఆ మోహన్ వల్లే తెలిసింది.

'మీరు వినలేదా ఏమిటి? మనోరమా ఛటర్జీ పెళ్ళి నిశ్చయ మైందిట!' రావు 'షాక్' లోంచి తేరుకోక పూర్వమే అతను మళ్ళీ చెప్పేడు.

'అతను కూడా ఎమ్మేనేట. ఫస్టుక్లాసే కాక యూనివర్సిటీ ఫస్టుట. రిసెర్చి స్కాలరుగా ఉంటున్నాడట'

పడ్డనుకున్నా ఆ ఖబుర్లు చెవులో పడ్డాయి. వద్దనుకున్నా మనసు ఆలోచించడం మానలేదు. ఎవరో ఎరక్క ఈ ఉచ్చులో చిక్కుకున్నా డంటే అది వేరే విషయం. ప్రఫుల్ల చంద్రకుమార్ అవిడ మేనత్త కొడుకేట.

మానసికంగా తనకు జరిగిన ఈ అపజయాన్ని వెంకటేశ్వర్రావు ఎంతమాత్రం తనలో యిముడ్చు కోలేక పోయాడు. ఎప్పుడూ లేనిది అవాళ లెక్చరు క్లాసులో కొన్ని తప్పులు చెప్పేడు. ధైర్యమూ తెలివి తేటలూగల ఒక కుర్రవాడు అవి ఎత్తిచూపిస్తే అనవసరంగా ఇరికేసి క్లాసంతటినీ తిట్టిపో శాడు. క్లాసంతా వాకౌట్ చేద్దా మనుకున్నారుగాని సమయానికి ప్రిన్సిపాలువచ్చి సర్ది చెప్పేడు. ఆ దెబ్బతో రావు మూడురోజులు క్యాజువల్ లీవు పెట్టేశాడు!

ఆ మూడు రోజులో ఇంటిదగ్గిర వెంకటేశ్వర్రావు సజీవసమాధి అనుభవించాడు. ఆ బాధ మింగ లేనిది, కక్కలేనిది. ఆ విసుగంతా సహజంగా సహధర్మచారిణి మీద చూపించాడు. భర్త యింట్లో చేరి ఆమె నిత్యకృత్యానికి అడ్డురావడం చేత ఆమెకూడా సహజంగా సహనం కోల్పోయింది. ఎప్పుడూ లేనిది మాటకు మాట జవాబు చెప్పింది. దాన్తో అతను రెచ్చిపోయి నాలుగు

తగల్నిచ్చాడు. "ఆడదాని బతుకు అర్థాన్నపు బతుకు. ఎంత పెట్టి పుడితేనేం ఒహరి పంచచేరి, అణిగి ఉన్నాక?" అంది రంగ ఏడుస్తూ. రావుకి ఆ మాటలో ఏదో అర్థం తోచింది. అతని చిక్కులన్నీ విడిపోయినట్టయింది ఎప్పుడూలేన్ది రంగని దగ్గరకు తీసుకుని అనునయించాడు "అక్కర్లేమ. అవతలి కెళ్ళండి. మీరు మునపట్లా లేరు. కొన్నాళ్ళు దూరమైతే గాని నా విలువ మీకు తెలిసిరాదు. నాన్నదగ్గరకు మండపేట పోతాను. నాకేం లేదా, పోదా?" రావు ఆమెను బతిమాలేడు.

భగవంతుడు ఆమెనోట నిజం చెప్పించి తనకు మళ్ళీ జీవ పోశాడు. ఎంతటి ఆడదయినా అణిగి మణిగి ఉండక తప్పదు. ఎంత మేనత్త కొడుకయినా మొగుడు మొగుడే. అంత చదువుకున్నవాడు వాడి ఖర్మ కాలిపోతే, పెళ్ళాంచేత ఉద్యోగం చేయించుకుంటాడా? అందులో యీవిడ వేషాలు ఏమాత్రం తెలిసి వచ్చినా గడప దాటనిస్తాడా? అక్కడితో ఆగుతుంది మనోరమ నాటకం. అంతటితో కుదురుతుంది మనోరమ సంకటం. గాలిపడగలా సోలిపోడం నీటి నురగలా తేలిపోడం ఇంకెన్నాళ్ళు? అన్నీ చప్పగా కుదిరి మొహంనిండా ముసుగు వేసుకుని ఏ వంటింట్లోనో ఏ మండీ మండని కర్రల పొయ్యి దగ్గిరో ఏడుస్తూంటే అప్పుడు చూడాలి ఆ మోహినీ అవతారం! ఆ ఒళ్ళు తెలియని కబుర్లూ, ఆ నవ్వులూ బస్సులో ఉన్నా బస్సును మించిన ఆ స్పీడూ,

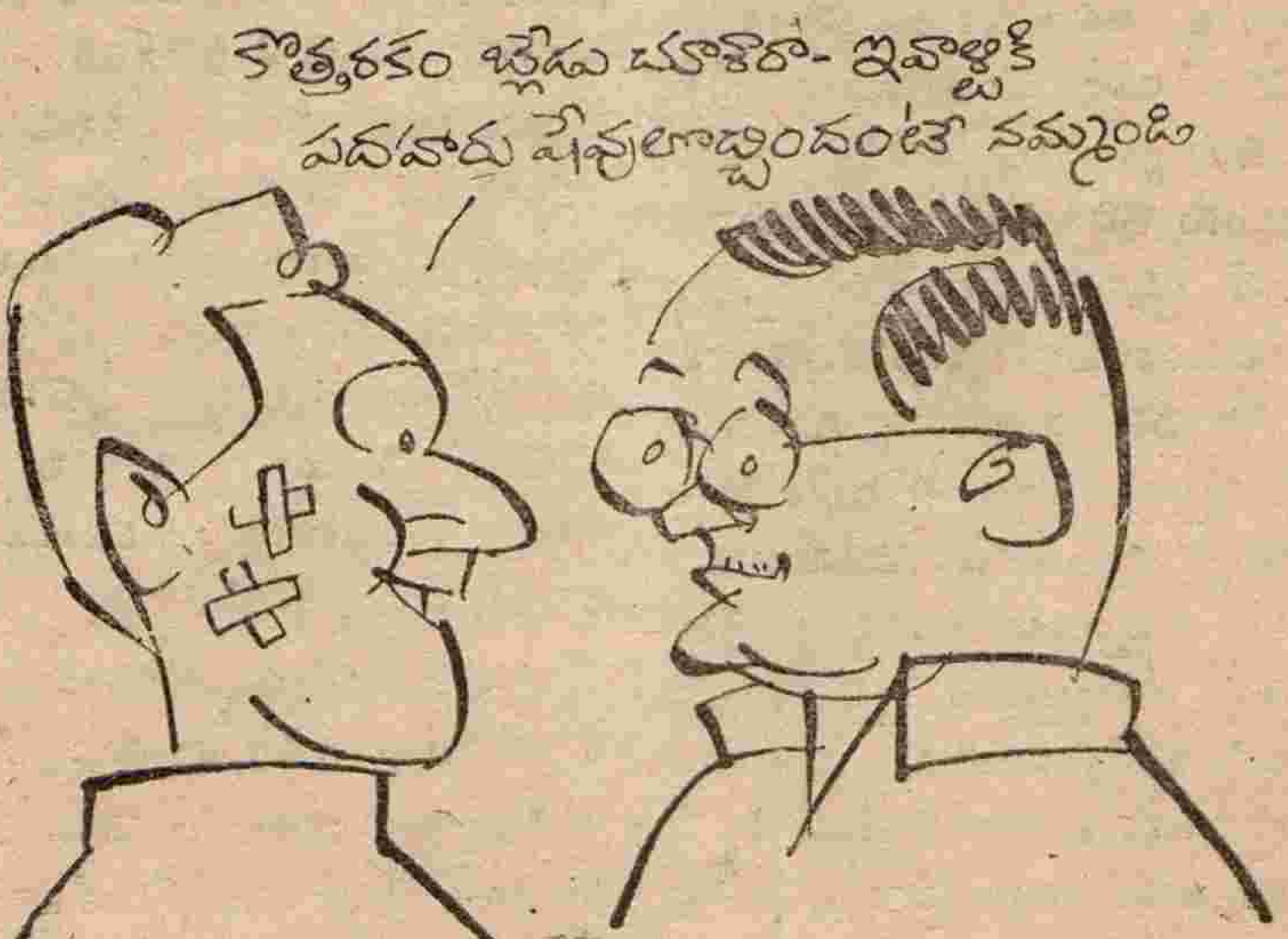

ఇంకెన్నాళ్ళు! ఆవిడ రాజీనామా పత్రం కాలేజీకి వచ్చిననాడు తనకు పుట్టినరోజని బొంకి వెంకటేశ్వ ర్రావు ఘనంగా టీపార్టీ చేశాడు.

5

ఆవిడ రిజైనుచెయ్యడం ఖాయమే అని తెలిసిననాడు ఆ కాలేజీ విద్యా ర్థులలో సంచలనమే చెలరేగింది.

"బంకిమ చంద్ర చటోపాధ్యాయ సంపుటీకరించిన 'బిబిధ ప్రబంధ' ఆవిడే చెప్పాలి. గిరీశ చంద్రఘోష్ రచించిన 'బుద్ధదేబ చరిత'లో పద్యాలు ఆవిడ నోటనే వినాలి. టాగూరు గీతాంజలి ఆవిడే బోధ పరచాలి. ప్రపంచ సాహిత్యంలో ప్రసిద్ధ భాగమై కూచున్న వంగ భాషా వాఙ్మయం వన్నె చిన్నెలు ఆవిడే చాటాలి. మరో లెక్చరరు దగ్గిర అవి ఆశించడం అనూహ్యం... కనీసం యీ యేడాదయినా దీదీ కంటిన్యూ చెయ్యకపోతే మేం స్ట్రైయికు చేస్తాం"అని కాలేజీ యూని యన్ ప్రెసిడెంటుద్వారా ప్రిన్సి పాలుకుకబురు వెళ్ళింది."ఆవిణ్ణికావు రానికి వెళ్ళనియ్యకుండా మీ గోల ఏమిటుర్రా? మీరు స్ట్రయికు చేస్తే రేప్పొద్దున్న ఆవిడ మొగుడొచ్చి ఆకలి దప్పులుమాని కాలేజీ గేటు దగ్గిర సత్యాగ్రహం ప్రారంభించ గల్డు" అన్నాడాయన నవ్వుతూ. కుర్రాళ్ళను సమాధాన పరచి పంపే సరికి అతని తల ప్రాణం తోక్కొ వచ్చింది.

ఇక 'సెండాఫ్' నాడు ఎంత హడావుడి జరిగిందో చెప్పలేం. పిల్లలందరూ ప్రెజంట్లతో ఆమెను ఉక్కిరి బిక్కిరి చేశారు. ఆ సాయం కాలం ఆవిడ వెళ్ళిపోతుందని తెలిసి—సాయంకాలం అవుతున్నది కొద్దీ పిల్లల మొహాలమీద మరింత స్పష్టంగా విచార రేఖలు కనుపింప జొచ్చాయి. ఒకరిద్దరు ఉండబట్టు లేక ఏడ్చేశారు కూడాను.

"మనవాళ్ళ పెళ్ళిళ్ళలో అప్ప గింతలంటూ ఒక తంతు పెడతారు. దాన్లో ఉన్న 'స్పిరిట్' ఏమిటో ఇవాళ తెలుస్తోంది" అన్నాడు భాస్కరమూర్తి. ఫేర్‌వెల్ పార్టీ, ఫొటో, టీ పార్టీ అన్నీ అయి పోయాక మనోరమ భర్తను తీసుకు వచ్చి వెంకటేశ్వర్రావుతో అంది.

"మా పెళ్ళికి మీ రొక్కరే రాలేదు. నేనెంత డిసెపాయింట్ అయానో తెలుసా? వీరేనండీ నేను చెబుతూ వచ్చానే ... ఎకనమిక్సు లెక్చరరు ... ఈ కొద్ది నెలల్లోనే పిల్లల దగ్గిర చాలా బాగా చెబుతా రని పేరు గడించారు. రోజూ మా కొత్రా వెళలరు. ఎటొచ్చీ కొంచెం మితభాషిగాని మనిషి చాలా మంచివారు. కదుటండీ, రావుజీ, మిమ్మల్నే!"

రావుకి ముచ్చెమటలు పోశాయి. లోలోపల గొణుక్కున్నాడు:

"ఉద్ధరించావుగాని వెళ్ళు ... కావాలంటే వందమంది ఎక్స్ట్రాల చేత అప్పగింత పాట పాడిస్తాను.

ఈ కాలేజీనీ, ఈ పరిసరాల్నీ ఇంత వరకు నువ్వు పావనం చేసింది చాలు... ఇక వెళ్ళు చిట్టితల్లీ!'

మర్నాడు వేంకటేశ్వర్రావు చాలా హుషారుగా వున్నాడు. ఆవాళ బస్సులో ఎప్పట్లా మనోరమ లేదు. 'ఇప్పటికి భగవంతుడి దయ వల్ల ఈ శని వదిలింది. నిజంగా యింత త్వరలో యీ పీడ పోతుం దనుకోలేదు. ఎప్పుడో ఋషులు రాసి పెట్టేశారు. ఆడది తిరిగీ మగాడు తిరక్కా చెడకూడ దన్నారు. అబల అన్నారు, చపల అన్నారు. అనుక్షణం ఒకరి రక్షణలో ఉండాలన్నారు. ఇలాగే గడ్డినెక్క మన్నారా, బల్లగుద్ది చెప్ప మన్నారా? ప్రతీ ఆడదానికి ఎంత రాసిపెట్టి ఉండాలో మనోరమకి అంతే జరగాలి, అంతే జరిగింది కూడాను!'

రావుకి తన ఆనందం ఎవరి తోనైనా పంచుకోవా లనిపించింది. భాస్కరమూర్తి మొహం ఎత్తి చూశాడు. అన్నీ కోల్పోయినట్టుంది అది.

'ఇన్నాళ్ళూ ఈ బస్సులో నేనే ప్రయాణం చేశానా అనిపిస్తోంది. ఒక్క రోజుకే ఇంత బోరింగుగా ఉంటే యింక ముందు ముం దెలాగో...'

మోహన్ కూడా ఆ పక్క సీట్లోనే ఉన్నాడు. అఖరికి అతను కూడా అన్నాడు.

'మనోదీనీ ఉండేది కాబట్టి మనకేం తెలిసేదికాదు... ఇక ఈ ఇంజను హోరూ ఈ బ్రేకుల చప్పుడూ కండక్టరు కేకలూ యివి తప్ప మనకి మరొకవి వినపడవు... ఈ దిన దిన గండం ఇక మనవల్ల కాదు. కాలేజీ దరిదాపుల్లోనే ఒక రూం చూడండి భాస్కరమూర్తి గారూ, అక్కడే మనం పడి ఉందాం.'

రావు ఖాళీగా ఉన్న వెనక సీట్లోకి వెళ్ళిపోయాడు. అక్కడే కూచుని దీర్ఘంగా ఆలోచించాడు. తర్వాత వారం పదిరోజులు చాలా చోట్ల కూర్చుని దీర్ఘంగా ఆలోచించాడు. మనోరమ నిజంగా వెళ్ళిపో

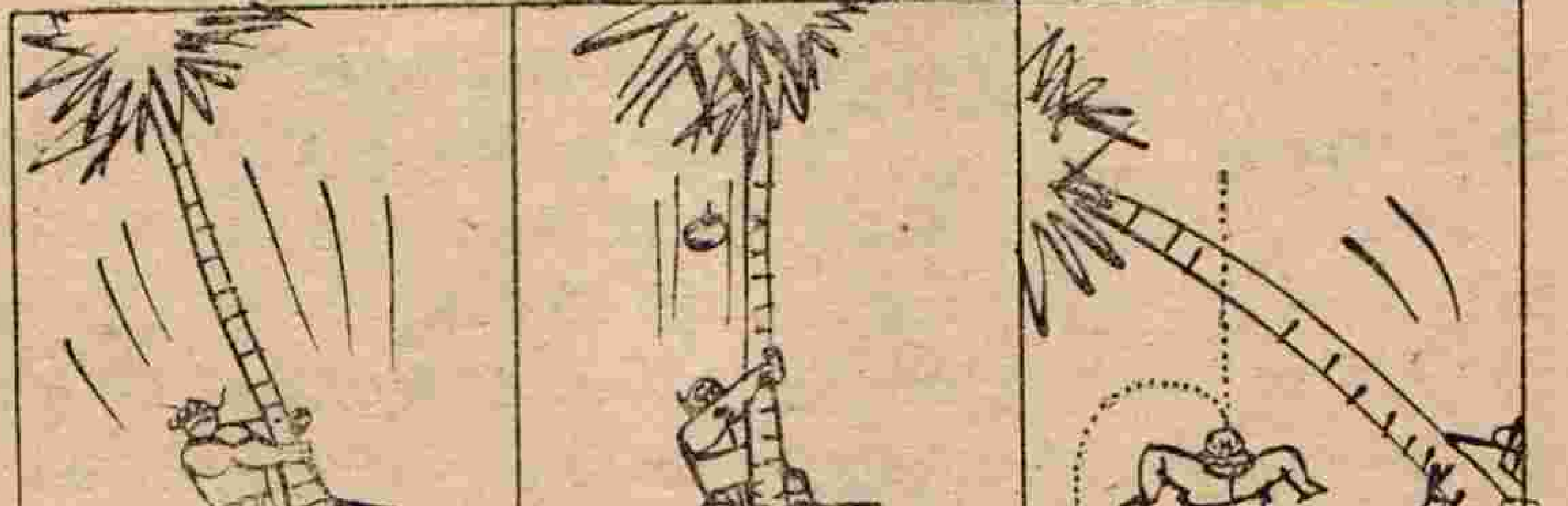

అక్కడే ఉంటే మనోరమ ఒక్క చోటే ఉండేది. ఆమె వెళ్ళిపోయాక ఎక్కడ చూసినా మనోరమే!

అవాళ క్లాసులో కూచున్నా పాఠం చెప్పక వెంకటేశ్వర్రావు స్టూడెంట్సుకి ఏదో వర్కిచ్చి ఎప్పట్లా దీర్ఘంగా ఆలోచిస్తూ కూచున్నాడు. లెక్చర్‌హాలు గేటుదగ్గర బంట్రోతు ఉన్నాడు. వాడి మొహం చూస్తే ఏమంటున్నట్లు ఉంది? "కష్టం సుఖం తెలిసిన తల్లి... వెడుతూ వెడుతూ పదిరూపాయలనోటు చేతిలో పెట్టింది. వెయ్యేళ్ళు వర్ధిల్లాలి" కిటికీలోంచి దూరంగా చూస్తే ప్రిన్సుపాలు కనిపించాడు. అవాళ స్టాఫు కామన్ రూంలో ఏమన్నాడు? "నా సర్వీసులో ఎందరో లెక్చరర్సుని చూశాను. ఇంత బాధ్యతాయుతంగా పని చేసిన వ్యక్తిని ఎక్కడా చూళ్ళేదు. ఇంత కొద్ది కాలంలోనే ఈ కాలేజీలో ప్రతి అంగుళానికి ఆత్మీయురాలై పోయింది. ఆమెను ఒక క్షణం మరచినా మనం మనుషులమే కాము!"

దూరంగా హెడ్‌క్లార్కు ఎక్కడికో హడావిడిగా వెడుతూండడం కనిపించింది. వాణ్ణి చూస్తే మొదట్నుంచీ మంట. లేకపోతే అవాళ కుర్రాళ్ళదగ్గర ఆవిణ్ణి వెనకేసుకొస్తూ ఏమిటి కూశాడు?

"మీరింకా యింకా ఆవిణ్ణి యిక్కడ వుండిపొమ్మని బలవంత పెట్టడం బాగులేదబ్బాయిలూ! ఇంతగా అభిమానించిన యిందరు పిల్లల్ని ఒక్కసారి వదిలిపెట్టి వెళ్ళ యిందా? దానికి ఆ తల్లి ఎంత కుమిలిపోతోందో మీకేం తెలుసు-? కాని అంతా అలా వచ్చింది. ఈవిడ అత్తగారికి కీళ్ళ వాతంతో ఒక్కసారి రెండు కాళ్ళూ పడిపోయాయి. కళ్ళుకూడా సరిగా కనబడవు. నిత్యం ఎవరో మనిషి ఆసరా కావాలిట. ఏం చెయ్యమంటారు చెప్పండి, ఆవిడకి ఏది ముఖ్యం?"

"అస్తమానూ నవ్వేదానికీ, తేలికయిన విలువగలదానికీ ముఖ్యమూ, అముఖ్యమూ అంటూ ఏముంటాయి, అంతా నాటకం!" అనుకున్నాడు రావు. దానికి వచ్చింది ఒకటే ఒకటి- మోసం, మాయ! లేకపోతే ఇంత మందిని ఒక్కసారి సమ్మోహితుల్ని చెయ్యగలదా? వెంకటేశ్వర్రావు విద్యార్థులందర్నీ ఒక్కసారి తేరిపార చూశాడు. ఆ వెనక బెంచీవాళ్ళు తన గురించి చెప్పుకుని నవ్వినట్లయింది. మనోరమ ప్రవర్తన మంచిది గాదని తాను చూచాయగా ఆ మధ్య అనబోతే కొట్టినంత పని చేసిన రౌడీ వెధవలు వాళ్ళే కదూ! పట్నానికి వెళ్ళి స్టేషను దాకా ఆ దంపతుల్ని దిగబెట్టివచ్చిన దౌర్భాగ్యులేకదూ యీ ముందు బెంచీ వాళ్ళూ!

లాభం లేదు, మనోరమ కలుషితం చేసి పారేసిన ఆ సంస్థలో తనకిక స్థానం లేదు! ఈ కరువు, కాటకాలు ఎందుచేత ఏర్పడుతున్నాయో దీన్ని ఎందుకు కలికాల మంటారో రావుకి ఒక్కసారిగా అర్థమయింది. లెక్చరు క్లాసులోంచి ప్రిన్సిపాలు రూంలోకి

ఒక అంగలో వెళ్ళి రిజిగ్నేషను దాఖలు చేశాడు; ఏవో లేనిపోని కారణాలు జతచేసి, ప్రిన్సిపాలు అన్నాడు.

"లాభంలేదు ... మిమ్మల్నిలా మధ్యలో రిలీవ్ చెయ్యలేము!"

"మనోరమగార్ని ఎలా రిలీవ్ చేశారు?"

"అది అడగడానికి మీ కధికారం లేదు. కావాలంటే పైకి రాసు కోండి. ఒక మన్త్ నోటీసయినా లేకుండా మిమ్మల్ని ఒదల్లేము!"

రావుకి పట్టుదల పెరిగింది. ఒక నెల జీతం కట్టి అప్పటికప్పుడు రిలీవు చేయించుకున్నాడు. 'ముందూ వెనకా చూసుకోకుండా సత్సాంప్రదాయాల్లేని యిలాంటి సంస్థల్లో దూరినందుకు యిదే ప్రాయశ్చిత్తం. కానియ్యి. పతివ్రత అయిన భార్యా, ధనికుడైన మామగారూ నా కున్నారు. ఈ ముష్టి జీతం ఒకటేనా నాకు ముఖ్యం, మన శ్శాంతిగాని!'

వెంకటేశ్వర్రావు యింటికి చేరే సరికి రంగ రైల్లో ఉంది. ఆమె బదులుగా గూట్లో చీటీ ఉంది:

"బొత్తిగా పలకరిస్తే కసిరికొట్టే మీ వ్యవహారం ఈ వారం రోజుల్నుంచి చూస్తుంటే నేనూ ఓ మనిషి ననిపించుకోడం ఎలాగో ఇవాళకి తెలిసింది. నాన్న ఆస్తి రెండు మేడలూ అమ్మేసి నా పేర వేసేసి కాశీ వెళ్ళిపోయాట్ట, ఇవాళే కాయితాలూ, ఉత్తరమూ వచ్చింది. రక్షించాడు. నేనూ, నా నగలూ, నా ఆస్తీ క్షేమం. ఇంక నా ఏడుపు నాదే అనుకుంటే నాకు మరింత క్షేమం. నాతో మీ సంబంధం తెగిపోయిందని యిందు మూలముగా తెలియ జేస్తున్నాను గనక మీరు మరో పెళ్ళి చేసుకోవచ్చు. ఇంట్లో కనిపెట్టుకుని వుంటుంది గనక మోకాళ్ళ వరకు తెగిన వనిత నెవతెనైన పెండ్లాడిన బాగుండునని నా సలహా."

□□□

ఒకాయన టాక్సీ ఎక్కి రోడ్లన్నీ తెగ తిరిగి, చివరికి డబ్బు యివ్వలేనని తెలుసుకొన్నాడు ఓ చోట "ఆవు, ఇక్కడ దిగిపోతా" నన్నాడు. టాక్సీ ఆగింది

"నీ దగ్గర అగ్గిపెట్టె వుందా? పోనీ టార్చిలైట్?"

"లేవండీ. ఏం?"

"వెనక సీటులో ఒక వంద రూపాయల నోటు పడిపోయింది. మడతెట్టి చేత్తో పట్టుకున్నాను. ఇంతలోకే ఏమైందో వెతకాలి ఉండు; ఆ సిగరెట్టు కొట్లో అగ్గిపెట్టెకొని తెస్తాను" అని వెళ్లాడు ఆసామీ.

అతను అగ్గిపెట్టె కొనుక్కొచ్చే సరికి, అతనను కొన్నట్టుగానే, అక్కడ టాక్సీలేదు, ఆ డ్రైవరూ లేడు!